

АНАЛІЗ ПОШИРЕННЯ

багатоїдних шкідників та прогноз їх розвитку в 2018 р.

Наведено видовий склад найпоширеніших в Україні багатоїдних шкідників (поліфагів), небезпечних упродовж всієї вегетації рослин. Проаналізовано їх шкідливість у минулому сезоні, особливості розповсюдження та зимуючий запас.

озима та листогризучі совки, хрущі, саранові, шкідливість, перезимівля, поширення, прогноз

Першочергова діяльність захисту рослин має бути направлена на запобігання масовому розвитку шкідливих організмів, регулювання їх чисельності до економічно невідчутного рівня (ЕПШ) на основі фітосанітарного моніторингу [1].

За даними Інституту захисту рослин НААН в Україні потенційні втрати врожаю від комплексу шкідливих організмів становлять для основних сільськогосподарських культур: пшениці озимої — 37%, кукурудзи — 29%, буряку цукрового — 28%, соняшнику — 24%, ріпаку — 25% [2]. Левову частку втрат спричиняють багатоїдні шкідники як у вогнищах розвитку, так і за фоновому рівня заселення (середньобаторічної чисельності). Тому фітосанітарний моніторинг, особливо поліфагів, є необхідною частиною контролю стану агроценозу [3] в усіх агрокліматичних зонах, кожній області, районі. Перезимівля більшості поліфагів пройшла задовільно і добре, тому за сприятливих умов для їх розвитку можливі утворення осередків високої чисельності шкідників на сільськогосподарських культурах.

Підгризаючі совки (озима *Scotia segetum* Schiff та оклична *S. Exclamationis*) поширені і залишаються небезпечними шкідниками сільськогосподарських культур в Україні повсюдно. Лускокрилі комахи відносяться до одних з найшкідливіших видів, які пошкоджують понад 50 видів рослин. Найбільше шкодять бурякам, соняшнику, кукурудзі, озимим зерновим та ріпаку. Одна гусениця озимої совки за добу знищує 10—15 молодих рослин буряків [4].

¹В.М. ЧАЙКА,

доктор сільськогосподарських наук

²О.В. БАКЛАНОВА,

кандидат біологічних наук

³А.В. ФЕДОРЕНКО,

кандидат сільськогосподарських наук,

⁴А.Ф. ЧЕЛОМБІТКО,

директор департаменту
фітосанітарної безпеки, контролю
в сфері насінництва та розсадництва
Держпродспожислужби

⁵В.М. СТЕФКІВСЬКИЙ,

кандидат економічних наук

⁶К.В. БАННІКОВА,

кандидат сільськогосподарських наук
¹Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, Київ,
03041, Україна;

^{2,3}Інститут захисту рослин НААН,
вул. Васильківська, 33, м. Київ,
03022, Україна;

^{4,5,6}Держпродспожислужба
вул. Бориса Грінченка, 1, Київ,
02000, Україна

e-mail: fitoksana@ukr.net

В минулому сезоні домінували озима та оклична совки, реєструється поширення совки **іпсилон** (*Scotia ipsilon*) у Волинській області, **дикої південної** (*Euxoa conspicua* Hb.) у степових областях. У період вегетації чисельності і шкідливість підгризаючих совок, у порівнянні з 2016 р., трохи зменшилися. Середня чисельність гусениць першого і другого покоління в більшості областей на просапних, овочевих культурах, озимині становила 0,1—0,7 екз./м², в окремих господарствах — 0,8—1,0 екз./м² (Київська, Чернівецька, Луганська обл.). Максимальна чисельність 1—2 екз./м² гусениць була в осередках Запорізької, Київської, Миколаївської, Херсонської областей — до 3 екз./м². Ними було пошкоджено, переважно слабо, від 0,5 до 6,0%, осередково — 7,0—8,0% рослин сільськогосподарських культур.

В останні кілька років у Миколаївській області на сходах соняшнику шкодить дика південна совка. Гусениці цього виду заселили 10—30% посівів соняшнику за чисельності 1—3 екз./м², де пошкодили 2—5% рослин.

Осінніми ґрунтовими обстеженнями встановлено, що в усіх полях сівозміни заселено підгризаючими совками 35% обстежених площ, за середньої чисельності 0,7 екз./м², що на 0,1 нижче рівня чисельності 2016 р. У посівах озимини під урожай 2018 р. кількість шкідників становила 0,6 екз./м² тобто — 39% заселених площ (було 43%). Найбільш висока щільність популяції (0,8—0,9 екз./м²) була у Донецькій, Житомирській, Харківській, Сумській областях. Слід зазначити, що на полях окремих господарств зимуючий запас підгризаючих совок значно вищий за середні показники, наприклад у Чернівецькій області — 3—5 екз./м².

У період вегетації 2018 р. слід очікувати повсюдного розповсюдження підгризаючих совок. За сприятливих умов для їх розвитку та розмноження (тепла, помірно волога погода), зважаючи на значний зимуючий запас в агроценозах, шкідники спроможні утворити осередки підвищеної чисельності і шкідливості у посівах озимих, а також просапних та овочевих культур у більшості лісостепових, степових, подекуди поліських областей, що потребує своєчасного проведення захисних заходів.

Листогризучі совки розвивалися осередково, що залежало від вологості повітря та опадів [5]. Гідротермічні умови 2017 р. зумовили помірний розвиток листогризучих совок у двох генераціях, в південному регіоні подекуди мали три покоління. В агроценозах України в період вегетації домінували бавовникова совка (*Helicoverpa armigera* Hb.), совка-гама (*Autographa gamma* L.), капустия (*Autographa gamma* L.) за чисельності 0,1—2,0 екз./м². Менш

поширеними були совки люцернова (*Heliothis virescens*), карадринна (*Spodoptera exigua*) та С-чорна (*Xestia c-nigrum* L.), подекуди мали розвиток городня (*Laeonobia oleoracea* L.), конюшинова (*Euclidia glyphica* L.), звичайна зернова (*Apamea sordens*). Господарсько-відчутної шкоди скрізь завдавали бавовникова і капустана совки, осередково — люцернова, карадринна і совка-гамма.

Максимальна чисельність вищезгаданих фітофагів була на кукурудзі, соняшнику, цукровому буряку й інших культурах, вона становила 3–6 екз./м².

Чисельність бавовникової совки у Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській областях становила 3 екз./м².

У Запорізькій та Херсонській областях обліковували максимальну чисельність гусені карадрини, у Сумській області був максимум совки С-чорна — 4 екз./м², у Волинській та Сумській областях чисельність капустяної совки на овочевих культурах сягала 6 екз./м².

Найпоширенішою була бавовникова совка. Її гусениці пошкодили в різному ступені 0,1–7,0%, осередково 4–17% рослин цукрового буряку, багаторічних трав, кукурудзи, інших культур. Найбільше пошкоджено бавовниковою совкою (20–30%) рослин соняшнику, овочевих, кукурудзи, томатів в осередках господарств Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Херсонської областей. У період вегетації шкідників виявляли на 18–33% обстежених площ за чисельності 0,5–2,0 екз./м². У Дніпропетровській, Закарпатській, Кіровоградській, Київській, Луганській, Чернівецькій, Черкаській, найбільше у Харківській, Херсонській областях було пошкоджено 2–11% качанів. Гусениці фітофага другого покоління чисельністю 1–3 екз./м² пошкодили 1–15 максимум 30–35% рослин (Запорізька, Миколаївська обл.) та 1–12% качанів. Максимальний розвиток фітофага в осередках був у Черкаській області — пошкоджено місцями до 37% качанів кукурудзи. Найбільше поширення фіксували у Донецькій області — до 100% посівів були заселені бавовниковою совкою за пошкодженості рослин до 5%.

Совку-гамма виявляли на 7–42, а максимально — 75–100% технічних культур, де осередково вона пошкодила 4–17% рослин цукрового

буряку, багаторічних трав, кукурудзи, соняшнику, інших культур.

Люцернова совка пошкодила до 22% соняшнику у Запорізькій області, її виявляли на багаторічних травах і сої. На помідорах та інших овочевих шкодила карадринна та городня совки, які за чисельності 1–2, максимум 5 екз./м² (Миколаївська, Херсонська обл.) пошкодили 3–5% плодів.

У 2018 р. за теплої, помірно вологої погоди, наявності нектароносів в період льоту метеликів, у всіх регіонах України листогризучі совки будуть завдавати значної шкоди сільськогосподарським культурам. У зоні Степу залишається загроза утворення осередків з підвищеною чисельністю і шкідливістю листогризучих совок, особливо бавовникової, совки-гамма та капустяної.

Травневі (*Melolontha melolontha*, *Melolontha hippocastani*) та **червневі хрущі** (*Amphimallon solstitialis*), та їх личинки шкодили осередково, переважно на Поліссі та у Лісостепу, за помірної чисельності. Літ імаго навесні стримувався прохолодною з приморозками погодою. У період масового льоту жуків налічувалось в середньому 1–17, максимально — 20–50 екз. на дерево (Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська та Чернігівська обл.), у Вінницькій області — до 105 екз. на дерево. Більш інтенсивний літ спостерігався на Волинській та у Хмельницькій областях, де в середньому обліковували 23–82, макс. 147–230 екз. на дерево. В лісосушках Київської області було заселено жуками 30% дерев (2–10, макс. 30 екз. на дерево), пошкодженість листяних дерев становила 25% в слабкому ступені. Обробки лісосушок проводили у Кіровоградській, Полтавській та Херсонській областях на площі 1,4 тис. га.

Личинки хрущів в період вегетації пошкодили 0,1–6,0% рослин сільськогосподарських культур. В окремих господарствах Житомирської, Чернівецької, Хмельницької, Рівненської областей пошкоджено 8–15% бульб картоплі, цукрового буряку, 17% рослин багаторічних трав (Житомирська), 26% суніці (Хмельницька обл.). У Черкаській обл. значної шкоди завдавали личинки травневого хруща у приватному секторі. На площах суніці, за чисельності 1–9 личинок на 1 м², загибель рослин досягала 8–32%. У плодівих насадженнях Закарпат-

ської (на площах біля лісів), Черкаської області (Шполянський район) пошкоджено до 5% молодих дерев яблуні, винограду.

Осінніми розкопками виявлено личинок шкідника на 52% обстежених площ, що на 7% більше ніж минулого року. Середня щільність популяції личинок залишилась на торішньому рівні — 1,05 екз./м². Характер розподілу осередків високої щільності зимового запасу хрущів по регіонах не змінився. У Лісостепу та Поліссі щільність популяції шкідника становила переважно 0,7–0,9 екз./м². Найвища щільність популяції личинок хрущів реєструвалась у Сумській, Хмельницькій, Тернопільській, Чернівецькій (1,2–1,4 екз./м²) Київській, Волинській і Житомирській (до 2 екз./м²) областях. У Степу щільність популяції зимуючих личинок становила 0,3–0,8, у Херсонській області була дещо більшою — 0,9 екз./м².

Зимовий запас травневого та червеного хрущів достатньо великий і, за сприятливих умов перезимівлі, створює загрозу високої осередкової шкідливості личинок і жуків у багаторічних плодівих і лісових насадженнях, просапних культурах, на присадибних ділянках, особливо на межі з лісами і лісосушками, насамперед у зонах Лісостепу та Полісся.

У Степу та Лісостепу (максимально в Херсонській обл.) плодіві насадження у приватному секторі, а також посіви ріпаку пошкоджувала **оленка волохата**. Шкідника обліковували у Вінницькій, Чернівецькій, Чернігівській, Запорізькій, Луганській, Черкаській та Одеській областях, у плодівих садах з чисельністю 1–4 екз. на дерево. В необроблених садах, на присадибних ділянках жуки пошкодили до 43% квітів, у посівах озимого ріпаку чисельність становила 0,5–2,1 екз. на рослину, максимально — 10 екз. на рослину в прикорйових смугах. З метою запобігання високої шкодочинності оленки волохатої на культурних рослинах необхідно здійснювати постійний фітосанітарний моніторинг за поширенням та чисельністю шкідника, звертаючи особливу увагу на занедбані сади.

Саранові. Шкідливість саранових зумовлена надзвичайно високою інтенсивністю живлення, здатністю до масового розмноження та перельотами деяких видів на великі відстані. Можливість спалахів

чисельності зумовлена високою потенційною плодючістю низки видів, що стримується обмежуючою дією факторів навколишнього середовища та механізмів у самій популяції [6].

Прохолодна погода навесні та на початку літа стримувала виплодження і розвиток личинок саранових. Періодичні зливи із затопленням місць резервацій обмежували їх чисельність, внаслідок чого у 2017 р. в усіх регіонах реєструвалась невисока середня чисельність цих шкідників — 1,2 екз./м². У період вегетації заселеність шкідником площ сільськогосподарських угідь була дуже невеликою — 2%. Найбільш заселеними залишаються області зони Степу — Луганська, Запорізька, Дніпропетровська. Середня чисельність саранових варіювала у межах 0,1—1,6, крім Запорізької області (до 3 екз./м²). У серпні 5—8 екз./м² шкідників нараховували в локальних осередках на багаторічних травах і неугіддях Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Харківської областей, подекуди — до 15 екз./м² (личинки старших віків Київська, Миколаївська обл.).

Саранові в більшості були представлені нестадними видами та італійською сараною (прусом) (*Calliptamus italicus* L.) поодинокі. Шкідники розвивались на необроблюваних землях, узбіччях доріг, пасовищах та луках, біля зрошувачів та лісосмуг, пошкоджували в слабкому ступені 1—6%, у Запорізькій та Київській областях 7—15% багаторічних трав, сої, рослин пасовищ і луків. В осередках Миколаївської і Донецької області пошкоджено до 20% рослин неораних земель.

Осінніми обстеженнями ворочки саранових виявлені за щільності популяції 0,1—1,1, в середньому 0,9 екз./м², що більше ніж попереднього року (було 0,6 екз./м²), на 6% площ в Степу та 0,04% обстежених площ в Лісостепу, зокрема осередок у Харківській області. Найбільш заселені ворочками площі у Луганській області. Найвища щільність популяції ворочок виявлена в осередках Донецької та Дніпропетровської, Луганської, Миколаївської областей — 3—6 екз./м². Можна прогнозувати, що популяції саранових шкідників знаходяться у депресії, і спалаху їх масового розмноження у наступному сезоні вегетації не очікується. Та за сприятливих гідротермічних умов навесні та на початку літа в окремих регіонах

Степу можливе утворення локальних осередків з підвищеною чисельністю і шкідливістю саранових, зокрема італійського пруса. Перелітна (азіатська) (*Locusta migratoria* L.) сарана в минулому році розвивалась в одиночній формі, не утворювала куліг і зграй дорослих комах, внаслідок невисокої чисельності, що зумовлено негативним впливом гідротермічних умов останніх років на її розвиток і розмноження. У відомих місцях резервацій азіатської сарани у Дніпропетровській обл. (рибгоспи Петриківський, Самарський) зафіксовано значну кількість цього шкідника — в середньому 1,7, а максимум — 6,0 екз./м².

В осередку поширення азіатської сарани у Миколаївській області (Веселинівський район, плавні р. Чичиклія), личинки шкідника заселяли близько 30% обстеженої площі (45 га), за середньої чисельності 2—4, макс. 12 екз./м². Шкідник зосереджувався виключно в смугах трав'янистої рослинності, які знаходяться в межах очеретяних плавнів. Періодичні зливи дощі у червні спричиняли підтоплення місць резервацій. Заселення сарановими сусідніх посівів сільськогосподарських культур та територій присадибних ділянок не виявлено. Зимуючий запас перелітної сарани в осередку її поширення (Веселинівський р-н) виявлений на 15 га (10% обстеженої площі) за чисельності 0,5—1,0 ворочок на 1 м².

Це свідчить, що у сформованих осередках розвитку азіатської сарани, за оптимальних умов, можливе різке збільшення чисельності шкідника і поширення на посіви культурних рослин, що потребує постійного моніторингу і своєчасного виявлення личинок місцевих популяцій цього шкідника.

ВИСНОВКИ

В Україні найбільш поширеними та шкідливими поліфагами упродовж кількох десятиліть залишаються підгризаючі та листогризучі совки, саранові, пластинчастовусі. Їх розповсюдження залежатиме від погодних умов (особливо зволоження), технології вирощування сільськогосподарських рослин, своєчасних захисних заходів. Рівень шкідливості залежатиме від превентивних та оперативних заходів.

Незважаючи на те, що середнє співвідношення віків личинок хрущів по агрокліматичних зонах

з переважанням молодших віків (Степ 55:45, Лісостеп 60:40, Полісся 51:49), в межах областей ситуація строката, навіть протилежна. У деяких районах Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Полтавської, Чернівецької, Чернігівської, Рівненської областей очікується масовий літ травневих хрущів. Збільшення лютної активності червневих хрущів можливе у Вінницькій, Закарпатській та Чернівецькій областях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія і тактика захисту рослин. т.1; під ред. В.П. Федоренко. Київ: Альфа-стедія, 2012. С.11—38.
2. Трибель С.О., Гетьман М.В., Стригун О.О., Ковалишина Г.М., Андрющенко А.В. Методологія оцінювання стійкості сортів пшениці проти шкідників і збудників хвороб. Київ. 2010. С. 6—9.
3. Кулешов А.В., Білик М.О., Довгань С.В. Фітосанітарний моніторинг і прогноз. Харків: Еспада, 2011. 608 с.
4. Трибель С.О., Федоренко В.П., Лапа О.М. Совки. Київ: Колоб'іг, 2004. С. 62.
5. Білик М.О., Кулешов А.В. Практикум з фітосанітарного моніторингу і прогнозу. Харків, 2006. 228 с.
6. Секун М.П., Лобко В.М. Сарана. Київ: Світ, 2004. С. 4.

Чайка В.М., Челомбитко А.Ф., Стефківський В.М., Бакланова О.В., Федоренко А.В., Баникова К.В.

Анализ распространения многоядных вредителей и прогноз их развития

Представлен видовой состав наиболее распространенных в Украине многоядных вредителей (полифагов), опасных на протяжении всей вегетации растений. Приведен обзор их вредоносности в прошлом сезоне, особенности распространения и зимующий запас.

озимая совка, хрущи, саранчовые, вредоносность, перезимовка, распространение, прогноз

Chaika V., Chelombitko A., Stefkivsky V., Baklanova O., Fedorenko A., Bannikova K.

Analysis of spread of basic polyphagous insects and prognosis of their development

The species composition of the most common in Ukraine multi-species pests (polyphages), which is dangerous during the whole vegetation, is presented. An overview of their harmfulness in the past season, the characteristics of distribution and winter stock.

winter scoop, crunch, locusts, harmfulness, overwinter, expand, forecast

Рецензент:

Кривошея С.П.,

кандидат сільськогосподарських наук

Завідувач відділу фітосанітарного

аналізу Державної установи

«Центральна фітосанітарна лабораторія» Держпродспожислужба